

Т. В. Лозниця

ХОДОСІВСЬКИЙ АРХЕОЛОГІЧНИЙ КОМПЛЕКС ЯК ДОСЛІДНИЦЬКИЙ ОСЕРЕДОК

Публікація присвячена Ходосівському археологічному комплексу як базі проходження археологічної практики студентів українських вищих навчальних закладів і підготовки молодих спеціалістів-археологів. Характеризується система проведення археологічної практики: її мета та завдання. Розглядаються перспективи подальшого розвитку означеного дослідницького осередку.

К л ю ч о в і с л о в а: підготовка дослідників, археологічні пам'ятки, Ходосівський археологічний комплекс, Північна постійно діюча експедиція, археологічна практика.

До розташованої у південних київських передмістях групи пам'яток археології разом з об'єктами культурної спадщини нового і новітнього часу не раз зверталися дослідники. Ходосівський археологічний комплекс вже багато років є об'єктом наукових досліджень і базою для навчально-виробничої практики історичних факультетів вишів України.

Непересічний комплекс пам'яток складається з: унікального Великого Ходосівського (Кругликівського) городища раннього залізного віку — пам'ятки національного значення; городища скіфської доби, зарубинецької культури, давньоруського часу; ділянок валів раннього залізного віку та давньоруської доби, що становили із вказаними городищами одну систему оборони; багат шарового поселення доби мезоліту — XVII—XVIII ст.; слов'янського поселення; двох поселень раннього залізного віку; двох багат шарових поселень ранньозалізного і слов'яно-руського часу; двох поселень раннього залізного віку та давньоруського часу; поселення давньоруського часу; багат шарового поселення ранньозалізного,

давньоруського і пізньосередньовічного часу; двох поселень епохи бронзи, раннього залізного віку та давньоруського часу; курганів доби раннього залізного віку. Значення комплексу далеко не обмежується масштабами області.

Своєрідність історичного рельєфу та природного ландшафту, історико-культурна значимість розташованих біля Ходосівки пам'яток, їх науковий, експозиційний, культурно-освітній і виховний потенціал дають можливість організувати тут справжній осередок науки, культури, туризму і просвітництва.

До означених пам'яток вже неодноразово звертались дослідники, доказом чому є численні статті, монографічні дослідження, тези на наукових конференціях різного рівня. Перші літературні згадки про об'єкти культурної спадщини навколо Ходосівки, зокрема «Кругле» городище, укріплене валом і ескарпом, а також «таємничий вал» на захід від села належить іще до XIX ст.; здійснено було і опис «Великого» городища та окремих ділянок валів навколо [Похилевич, 1864, с. 34]. Дещо пізніше з'являються і детальніші наукові характеристики городищ та «Змійових» валів [Антонович, 1884, с. 357; Антонович, 1895, с. 23, 134]. Візуально вираженим пам'яткам — валам та укріпленням городищ — присвятив публікації також Л.П. Добровольський [Добровольський, 1909, с. 13—18].

З середини XX ст. регіон почав вивчатися співробітниками експедиції «Великий Київ»: «Кругле» та «Велике» городища досліджувались Н.В. Лінкою, І.В. Фабріціус та Є.Ф. Покровською. Незабаром до зарубинецьких шарів «Круглого» городища звернулася Є.В. Махно. До означеного періоду відноситься відкриття В.М. Даниленком у 1950 р. поселення

Робота студента-практиканта на гончарному кружі який розташований на експериментальній базі Північної експедиції

Ходосівка-Діброва; в 1960, 1966 та 1969 рр. дослідником продовжено розкопки і вивчено тут ще кілька об'єктів; на результати цих робіт не раз зверталась увага фахівцями. Як підсумок — деталізовано культурно-стратиграфічну характеристику пам'ятки і загалом розроблено культурно-хронологічну періодизацію старожитностей Подніпров'я I тис. У 1979 р. поселення обстежувалося Середньодніпровською ранньослов'янською експедицією (керівник — Є.В. Максимов). Під керівництвом Н.С. Абашиної протягом 1988—1989 рр. було продовжено роботу на пам'ятці. Розкриті об'єкти, в ході роботи пов'язані з різними культурно-хронологічними періодами: добою бронзи; скіфським часом; пізньозарубинецьким, київським; знайдено також давньоруську кераміку XII ст. Особливості поселення, як однієї з базових пам'яток були проаналізовані в дисертації Н.С. Абашиної, а загалом результати робіт стали широко відомими і використані при написанні спеціальних та узагальнювальних праць, вузівських підручників. Пам'ятка обстежувалась також у 1991 та 2000 роках.

Внаслідок досліджень Ходосівського археологічного комплексу за весь час, отримані наукові результати, які збільшили рівень знань про історію нашої країни. Вони відносяться до питань розвитку матеріальної і духовної культури, торгівлі, будівництва, ремесла, сільськогосподарства, військової справи тощо.

Нові широкомасштабні роботи на поселенні були розпочаті Північною постійно діючою експедицією (керівник — І.А. Готун) у 2003 р.; і тривають до сьогодні. Стосовно різночасових поселень і городищ навколо с. Ходосівка Північною експедицією Інституту археології НАН України ведеться активна робота, спрямована на створення тут охоронюваної археологічної території, наукова концепція якої уже пройшла апробацію [Акуленко, 2007; Готун, 2004, С. 13—22].

Головним завданнями експедиції є проведення польових, камеральних, кабінетних досліджень, введення отриманих результатів до наукових робіт, популяризація історико-культурної спадщини.

Разом з розкопками експедицією проведено роботи по натурному моделюванню давніх процесів і технологій: створено діючі реконструкції гончарного кола, гончарного і металургійного горен, споруди лісохімічних промислів, здійснено вдосконалення гончарного горна, виготовлення і випал посуду, добування смоли та дьогтю ямним та корчажним способом, випал деревного вугілля.

З моменту створення стаціонарної експедиції вона слугує базою для навчально-виробничої практики студентів-істориків НПУ ім. М. Драгоманова, НаУКМА, КНУ імені Тараса Шевченка, Київського Славистичного університету та інших вишів країни.

Навчальними програмами всіх історичних факультетів передбачена польова археологічна практика. Майбутні вчителі і викладачі історії, історики, музеєзнавці повинні хоч раз в житті побувати в археологічній експедиції і взяти участь у дослідженнях. Висловлений свого часу А.В. Арциховським постулат «Археологія — это история, вооруженная лопатой» не втрачає актуальності і в наші дні. Експедиція надає змогу студентам доторкнутися до живої історії, отримати не тільки навчальні знання, а й приєднатися до наукового пошуку, відчутти радість відкриття.

Метою польової археологічної практики є закріплення та поглиблення теоретичних знань з курсу «Основи археології» для студентів; надбання навичок пошуку та досліджень різних типів археологічних пам'яток; ознайомлення на практиці з методикою польових і камеральних робіт під час археологічних розвідок та розкопок; ознайомлення з правилами ведення основних видів польової

документації; опанування основ забезпечення життєдіяльності у польових умовах. Практика передбачає формування у студентів дбайливого ставлення до пам'яток культурної спадщини, їх раціонального використання.

Студенти після закінчення терміну практики набувають знань з історії становлення сучасної методики польових археологічних досліджень в Україні та світі; про основні типи археологічних пам'яток, їх топографію та специфічні ознаки; основні сучасні методики проведення археологічних розвідок та розкопок; сучасні методи фіксації під час археологічних польових робіт; основні процедури первинного камерального опрацювання рухомих артефактів; методики реставрації та консервації як рухомих, так і нерухомих пам'яток; основні вимоги до складання звіту про польові археологічні дослідження.

Студенти повинні вміти: опрацюючи тематичну літературу, самостійно збагачувати свій науковий і творчий потенціал, застосовувати прогресивні та раціонально виважені методи оволодіння знаннями; застосовувати отримані практичні знання і навички під час проведення польових археологічних досліджень.

Крім того, під час проходження практики студенти глибше знайомляться з історією регіону, проблематикою досліджень конкретного історичного періоду і відповідних археологічних культур. У них закріплюються навички щодо використання археологічного матеріалу з метою ілюстрування ходу історичного процесу.

Для розуміння історичного процесу різних епох, від кам'яної доби до другої світової війни, майбутньому вчителю історії чи музейнику Ходосівський археологічний комплекс стане

вдалим вибором завдяки багатоструктурності елементів, широкому хронологічному діапазону пам'яток у своєму складі.

Студент-практикант має змогу за час практики взяти участь у розкопках різних археологічних епох та розвідкових роботах. Зокрема, у 2011 р. велись роботи на таких пам'ятках як, багатошарове поселення між Ходосівкою та Лісниками (мезоліт — XVII—XVIII ст.), селища Ходосівка-Рославське (неоліт, період палеометалів, Київська Русь та монгольсько-литовська доба), Ходосівка — Вечірній ліс (Київська Русь та доба бронзи). Експедиція надає унікальну змогу познайомитися з експериментальною археологією та навіть взяти участь у натурному відтворенні давніх об'єктів, процесів і технологій. Наприклад, бажаючи має змогу власними руками виготовити близький до автентичного глиняний посуд і обпалити його в горні (Див. фото на с. 157).

Під час практики студенти знайомляться з методами музеєфікації і музейною презентацією археологічного матеріалу на прикладі виставки матеріалів Північної експедиції «Старожитності між Ходосівкою та Лісниками» в с. Ходосівка, експонуванням археологічних пам'яток *in situ*.

В результаті практики на Ходосівському археологічному комплексі студенти знайомляться з основними різновидами польових досліджень (розвідки та розкопки) різних типів археологічних пам'яток; опановують методи розбивання розкопів (шурфів, траншей) та специфіку проведення земляних робіт на різних типах археологічних пам'яток; засвоюють навички дослідження культурного шару та заповнення об'єктів (будівель, господарчих ям, тощо) (Див. фото внизу на с. 158); знайомляться на практиці зі способами фіксації археологічного

Дослідження культурних нашарувань розкопу студентами під час археологічної практики

матеріалу, правилами ведення польової документації (і мають змогу навчитися самостійно вести польовий щоденник); опановують методику первинної камеральної обробки різних категорій археологічного матеріалу та складання польових описів.

Співробітниками експедиції розроблено пізнавально-екскурсійні маршрути на пам'ятки археології (Велике городище ранньозалізного і давньоруського часу, Кругле — скіфсько-зарубинецько-давньоруське), промислової історії і архітектури (інженерні споруди недобудованої залізниці початку ХХ ст., героїчної оборони Києва (оборонні споруди 1930-х рр. — пам'ятки періоду Великої Вітчизняної війни, що входять до «Поясу бойової слави міста-героя Києва»).

За дев'ять польових сезонів, а саме з 2003 по 2011 роки на базі Ходосівського археологічного комплексу пройшли археологічну практику 236 студентів-практикантів з шести вищих навчальних закладів: Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова 51%, Національного університету «Києво-Могилянська академія» 29%, Київського Національного університету імені Тараса Шевченка 11%, Київського славистичного університету 7%, ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Г. Сковороди» 1%, Тюменського державного університету (Росія) 1% (рис. 1). Впродовж вказаного часу 20 студентів Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова успішно пройшли також літню педагогічну практику.

За час роботи на Ходосівському археологічному комплексі, сформувались дослідники, здатні на самостійні археологічні пошуки (О.М. Казимір, А.М. Сухонос). Матеріали розкопів експедиції використані як базові у низці дипломних і магістерських робіт (М.О. Гунь, Д.М. Ковкун, О.І. Григорчук). Співавторами наукових звітів експедиції є майбутні науковці-історики, археологи. Частину матеріалів розкопок Ходосівського археологічного комплексу введено до наукового обігу студентськими публікаціями (М.О. Гунь, О.С. Кириленко, А.А. Сорокун) [Гунь, 2011, с. 5—7; Сорокун, 2011, с. 17—19].

На базі Ходосівського археологічного комплексу відбулося професійне формування 2-х молодших наукових співробітників інституту археології НАН Ураїни (О. Казимір, О. Коваль), 2-х лаборантів Північної постійно діючої експедиції (А. Сухонос, К. Терещук), лаборанта кафедри археології та музеєзнавства університету імені Тараса Шевченка (Т. Лозниця), техника першої категорії Національного музею історії України (М. Осипенко).

Співпрацює експедиція загалом з багатьма вишами. Участь у розкопках приймали сту-

денти з Чернігова, Харкова, Одеси. Склалась традиція співпраці зі студентами, здавалось би, далекими від археології — з КНЕУ ім. В. Гетьмана, НТУ «Київський політехнічний інститут» та ін.

В культурно-освітньому і виховному напрямку роботи експедиції приділяється значна увага пропаганді знань про Ходосівський археологічний комплекс. Співробітниками прочитано лекції на присвячених Дню села загальних зборах мешканців Ходосівки, на семінарі викладачів історії та київщинознавства Києво-Святошинського району в Лісниках. До досліджень і пам'яткоохоронних заходів залучається місцева інтелігенція та молодь. Надається методична допомога викладачам місцевих шкіл та співробітникам органів місцевого самоврядування.

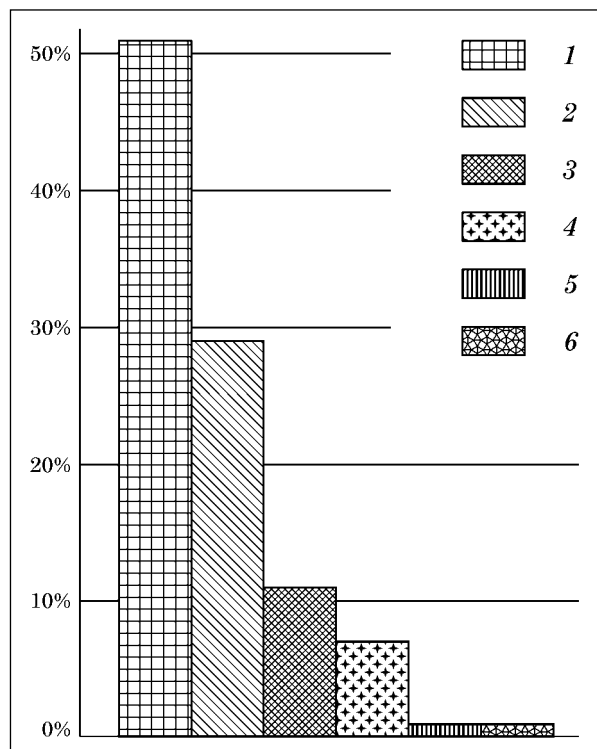

Рис. 1. Кількісне співвідношення студентів різних вишів які проходили археологічну практику на базі Ходосівського археологічного комплексу впродовж 2003—2011 рр.:

- 1 — Національний Педагогічний університет ім. М. Драгоманова;
- 2 — Національний університет «Києво-Могилянська Академія»;
- 3 — Київський національний університет імені Тараса Шевченка;
- 4 — Київський славистичний університет;
- 5 — ДВНЗ Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Г. Сковороди;
- 6 — Тюменський державний університет (Росія).

Акуленко В.І. Ходосівський археологічний комплекс: правові основи організації / В. І. Акуленко, І. А. Готун, В. В. Максимов // ПЦП. — Вип. 12. — К., 2007. — С. 99—124.

Антонович В. Змиевы валы в пределах Киевской земли / В. Антонович // КС. — 1884. — Т. VIII. — Март. — С. 355—370.

Антонович В.Б. Археологическая карта Киевской губернии (Приложение к XV т. «Древности») / В. Б. Антонович. — М.: Издание Императорского Московского Археологического Общества, 1895. — 139 с.

Гуень М.О. Керамічний комплекс давньоруського поселення Ходосівка-Рославське (за матеріалами досліджень 2010 р.) / М.О. Гуень // Дні науки історичного факультету: Матеріали IV Міжнародної наукової конференції. — Вип. IV. — Ч. 6. - К., 2011 — С. 5-7.

Готун І.А. Охоронювана археологічна територія як осередок науки і просвітництва (на прикладі проекту «Ходосівський археологічний комплекс») / І. А. Готун // Стародавній Іскоростень і слов'янські гради VIII—X ст. — К., 2004. — С. 13—22.

Добровольский Л.П. Змиевы валы вблизи Киева / Л. П. Добровольский // ЧИОНЛ. — 1909. — Кн. 21. — Вып. 1/2. — Отд. 3. — С. 1—31.

Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии... / Л. Похилевич — К.: В типографии Киевопечерской Лавры, 1864. — V+763 с.

Сорокун А. Неолітичні знахідки багатопарового поселення Рославське за матеріалами досліджень 2010 р. / А.А. Сорокун. // Дні науки історичного факультету: Матеріали IV Міжнародної наукової конференції. — Вип. IV. — Ч. 6. - К., 2011 — С. 17—19.

Т. В. Лозниця

ХОДОСОВСКИЙ
АРХЕОЛОГИЧЕСКИЙ КОМПЛЕКС
КАК ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ЦЕНТР

Статья посвящена Ходосовскому археологическому комплексу в качестве базы прохождения археологической практики студентов высших учебных заведений и подготовки молодых специалистов-археологов. Характеризуется система проведения археологической практики, этапы, цели и ее задачи. Историко-культурная значимость расположенных возле Ходосовки памятников, их научный, экспозиционный, культурно-образовательный и воспитательный потенциал дают возможность организовать здесь настоящий центр науки, культуры, туризма и просвещения.

T. Loznica

KHODOSIVKA
ARCHAEOLOGICAL COMPLEX
AS A RESEARCH CENTRE

The paper deals with the Khodosivka archaeological complex that works as a base for archaeological field school, university students and as training platform for young professionals. Author characterizes the system and goals of archaeological field school. Due to historical and cultural significance of Khodosivka researcher finds it possible to organize here scientific, cultural, educational and tourism centre.